

Ἡ πραγμάτωση τῆς Ἐκκλησίας στὴν ἐποχὴ τῆς ἄυλης πραγματικότητας

Ἀρχιμ. Ἀμφιλοχίου Μήλτου*

Εἰσαγωγικά

Ἡ πανδημία COVID-19 ὑπῆρξε εὐκαιρία νὰ συνειδητοποιήσουμε ὅτι πράγματι σήμερα ζοῦμε σὲ ἓνα «παγκόσμιο χωριό» (global village), καθὼς κάθε πληροφορία ἢ προϊόν, μακρινὸ γεγονὸς ἢ ἀσθένεια ἀκόμη, μπορεῖ ἄμεσα νὰ ἐπηρεάσει τὴ ζωὴ μας, καταργώντας σύνορα καὶ ἀποστάσεις. Σὲ αὐτὸ συμβάλλει ἡ ταχύτητα καὶ δυναμικὰ ἀναπτυσσόμενη τεχνολογία, ἡ ὁποία ὄχι μόνο μεταβάλλει τὴν ἔννοια τοῦ χώρου καὶ τὴν αἴσθηση τοῦ χρόνου ἀλλὰ ταυτόχρονα ἀλλάζει τὴ σχέση μας μὲ τὴν ὑλικότητα καὶ τὴν σωματικότητα, δημιουργώντας ἔτσι μία ἄυλη ἢ ψηφιακὴ ἢ καὶ ἐνίοτε εἰκονικὴ πραγματικότητα¹. Στὸ πλαίσιο αὐτὸ ὑπάρχουν –καὶ ἴσως γιὰ κάποιους καθιερώνονται– νέοι τρόποι ἔκφρασης τῆς θρησκευτικότητας, ὅπως ἡ ἐξ ἀποστάσεως μετοχὴ στὴ λατρευτικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ, χάρις στὴν τεχνολογία: λ.χ. ἐκκλησιασμοὶ χωρὶς φυσικὴ παρουσία σὲ κάποιον ναό, κήρυγμα ἢ κατήχηση μέσω διαδικτύου, ἐξομολόγηση ἢ πνευματικὴ καθοδήγηση μέσω τηλεδιάσκεψης κ.ἄ.

Παρὰ τὸν ἔκτακτο ἢ ἐνίοτε ἀναγκαῖο καὶ ὠφέλιμο χαρακτήρα του, ὁ τρόπος αὐτὸς τῶν θρησκευτικῶν πρακτικῶν ἐγείρει θεμελιώδη ἐκ-

* Ὁ ἀρχιμ. Ἀμφιλόχιος Μήλτος εἶναι διδάκτωρ Θεολογίας τοῦ Καθολικοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Παρισίων καὶ διδάκτωρ Ἱστορίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σορβόνης.

1. Γιὰ τὴν προβληματικὴ αὐτὴ βλ. ἐνδεικτικὰ τὸ κατατοπιστικὸ *Εἰσοδικὸν* τοῦ Ἀλέξ. Κατσιάρα, «“Ἐπικοινωνία” διαμεσολαβημένη: Τὸ σῶμα εἶναι περιττό;» *Ἐφημέριος* 72, 5 (2023), σσ. 3-6. Γιὰ τὶς προκλήσεις τῆς τεχνολογίας καὶ δὴ τῆς τεχνητῆς νοημοσύνης στὴ χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία βλ. τὸ πολὺ ἐνδιαφέρον ἀφιέρωμα τοῦ περιοδικοῦ *Recherches de Science Religieuse* 111, 4 (2023).

κλησιολογικά έρωτήματα: Τί σημαίνει νά είμαι χριστιανός στή νέα αὐτή πραγματικότητα; Ἐν χριστιανός σημαίνει αὐτόματα μέλος τῆς Ἐκκλησίας, πῶς ὀρίζεται ἡ Ἐκκλησία αὐτή τῆς ὁποίας εἶμαι μέλος; Ἐν ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἐπίσης ἐξ ὁρισμοῦ κοινότητα, πῶς ὑποστασιοποιεῖται ἡ τελευταία; Μπορῶ νά ἀνήκω σέ αὐτήν γενικά καί ἀφηρημένα ἢ μέ ἓναν ἄυλο τρόπο; Συνελόντι εἰπεῖν, πῶς πραγματώνεται ἡ Ἐκκλησία στοὺς νέους ἀλλὰ καί μεταβαλλόμενους «χώρους» μιᾶς ἐν πολλοῖς ἅυλης πραγματικότητας στήν ὁποία ζεῖ ὁ σημερινός ἄνθρωπος;

Γιὰ νά ἀπαντήσουμε στὰ ἐρωτήματα αὐτά, εἶναι ἀνάγκη νά δοῦμε τὸ πῶς κατανοοῦμε τὴν Ἐκκλησία, δηλαδὴ τὴν ἐκκλησιολογία, ἔνα πεδίο τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης ποὺ ἀναπτύχθηκε λίγο πρὶν καί κυρίως κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ προηγούμενου αἰῶνα. Τὸ κυρίαρχο ἐκκλησιολογικὸ μοντέλο κατ' αὐτὸν τὸν 20ῦ αἰῶνα, τόσο στὸν ὀρθόδοξο, ὅσο ἐν μέρει καί στὸν ρωμαιοκαθολικὸ χῶρο, ὑπῆρξε ἡ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία². Θεωρώντας ὅτι ἐκφράζει τὴν ἀρχέγονη ἐκκλησιαστικὴ πράξη καί τὴν πατερικὴ διδασκαλία, ἡ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία, διαμέσου τῆς ἐκκλησιολογικῆς σημασίας τῆς τελέσεως τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας, τόνισε τὴν ἐν συγκεκριμένῳ τόπῳ φανέρωση τῆς Ἐκκλησίας, διαδίδοντας καί τὸν ὅρο *τοπικὴ Ἐκκλησία*. Ἐν τώρα ἡ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία συνεχίζει νά εἶναι ὁ τρόπος κατανόησης

2. Εἰσηγητής τῆς στήν ὀρθόδοξη θεολογία θεωρεῖται ὁ π. Νικόλαος Ἀφανάσιεφ καί κύριος συνεχιστής καί ἐκπρόσωπός τῆς ὁ Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης Ζηζιούλας. Ἐνδεικτικὰ βλ. N. Afanassieff, «L'Eglise qui préside dans l'amour», στό: N. Afanassieff, N. Koulomzine (et autres), *La primauté de Pierre dans l'Eglise orthodoxe*, ἐκδ. Delachaux & Niestlé, Neuchâtel 1960, σσ. 9-64· ὁ ἴδιος, «L'eucharistie, principal lien entre les Catholiques et les Orthodoxes», *Irénikon* 38 (1965), σσ. 337-339 καί Ἰω. Ζηζιούλας, Μητρ. Περγάμου «Ἡ εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία στήν ὀρθόδοξη παράδοση», *Θεολογία* 80, 4 (2009), σσ. 5-25. Γιὰ μία σύντομη ἀλλὰ κατατοπιστικὴ παρουσίαση στήν ἐλληνικὴ τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας βλ. Μητρ. Διοκλείας Κάλλιστος Ware, *Εἰς νῆψιν ψυχῆς*, ἐκδ. Ἐν πλῶ, Ἀθήνα 2023, σσ. 143-158. Γιὰ τὴ θέση τῆς στήν ἱστορία τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας βλ. Kal. Ware, "Sobornost and eucharistic ecclesiology: Aleksei Khomiakov and his successors", *International Journal for the Study of the Christian Church* 11, 2-3 (2011), σσ. 216-235 καί γενικά J.-M. Van Cangh (dir.), *L'ecclesiologie eucharistique*, Académie internationale des Sciences Religieuses, Cerf, Paris 2009. Γιὰ τὴν εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία στὸν ρωμαιοκαθολικισμό καί στὸν διάλογο ὀρθοδόξων-ρωμαιοκαθολικῶν βλ. ἐνδεικτικὰ P. McPartlan, *Sacrament of Salvation: an introduction to Eucharistic Ecclesiology*, T & T Clark, Edinburgh 1995 καί κυρίως H. Legrand, «L'ecclesiologie eucharistique dans le dialogue actuel entre l'Eglise catholique et l'Eglise orthodoxe. Convergences et progrès encore souhaitables», *Istina* 51, 4 (2006), σσ. 354-374.

τῆς Ἐκκλησίας, μήπως θὰ πρέπει νὰ τὴν ἀναθεωρήσουμε μὲ δεδομένο τὴν νέα ἔννοια τοῦ χώρου ἢ τόπου; Μὲ ἄλλα λόγια, μήπως πρέπει ἡ ἐκκλησιολογία –εὐχαριστιακὴ ἢ μή– νὰ ἀναθεωρήσει τὸ κριτήριό τῆς τοπικότητας στὴ φανέρωσή της ἢ τὴν ἀρχὴ τῆς κανονικῆς ἐδαφικότητας στὴ διοικητικὴ ὀργάνωσή της;

Μὲ τὰ ζητήματα αὐτὰ θὰ ἀποπειραθεῖ νὰ ἀναμετρηθεῖ ἀκροθιγῶς ἡ παροῦσα εἰσήγησις. Ἀρχικά, διευρύνοντας τὸν προβληματισμό, θὰ δοῦμε καὶ ἄλλους παράγοντες, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τεχνολογία, ποὺ θέτουν σὲ ἀμφισβήτηση τὴν τοπικότητα ὡς ἀρχὴ πραγμάτωσης τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὸ θὰ μᾶς ὁδηγήσει νὰ διακρίνουμε τὰ κριτήρια ποὺ ἐξασφαλίζουν τὴν πραγματοποίηση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ γεγονότος ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς αὐτῆς πραγματικότητας. Συγκεκριμένα, ἀφοῦ σύντομα ἀναφερθοῦμε σὲ δύο θεμελιώδεις ἔννοιες ἢ χαρακτηριστικὰ τῆς Ἐκκλησίας, τὴν *κοινωνία* καὶ τὴν *ἐνότητα*, θὰ ἐξετάσουμε τὴν ἀρχὴ τῆς ἐδαφικότητας ἢ τοπικότητας καὶ τὴν ἔννοια τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας, προτοῦ ἐξάγουμε ὀρισμένα συμπεράσματα γιὰ τὶς προκλήσεις ποὺ ἡ τεχνολογία φέρνει σήμερα στὴν ἐκκλησιολογία.

Ἀμφισβητήσεις τῆς ἐν τόπῳ πραγμάτωσης τῆς Ἐκκλησίας

Ἄν «ἡ Εὐχαριστία κάνει τὴν Ἐκκλησία καὶ ἡ Ἐκκλησία κάνει τὴν Εὐχαριστία»³, τότε ἡ Ἐκκλησία γίνεται γεγονὸς χάρις σὲ μία συγκεκριμένη κοινότητα ποὺ σὲ ὀρισμένο τόπο τελεῖ τὴν Εὐχαριστία. Ὡδὴ ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη ἡ ἀναφορὰ σὲ κάποιο συγκεκριμένο τόπο, συνήθως σὲ μία πόλη, εἶναι συνεχής: ἡ Ἐκκλησία γεννιέται στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ στὴ συνέχεια οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ διάδοχοί τους ἰδρύουν κοινότητες ποὺ εἶναι «ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ ἢ οὐσα ἐν Κορίνθῳ»⁴ ἢ οἱ Ἐκκλησίαις τῆς

3. Ἡ φράσις: «Ἡ Εὐχαριστία κάνει (συστήνει) τὴν Ἐκκλησία» ἀνήκει στὸν μεγάλο ρωμαιοκαθολικὸ θεολόγο Henri de Lubac, ποὺ θεωρεῖται ὡς ὁ βασικὸς εἰσηγητὴς τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας στὴν ρωμαιοκαθολικὴ θεολογία. Γιὰ τὴν ἰδέα αὐτὴ καὶ τὴν ἀνάλογη θεολογία τοῦ Μητρ. Περγάμου Ἰωάννου Ζηζιούλα βλ. P. McPartlan, *The Eucharist Makes the Church*, Henri de Lubac and John Zizioulas in Dialogue, T & T Clark, Edinburgh 1993.

4. Πρβλ. Α΄ Κορ. 1, 2· Β΄ Κορ. 1, 1.

Ἀσίας⁵ ἢ ἡ Ἐκκλησία ἢ «παροικοῦσα»⁶ ἐν Ρώμῃ· τὰ καινοδιαθηκικά καὶ μεταποστολικά παραδείγματα εἶναι πράγματι πολυάριθμα⁷. Ἔτσι γεννιοῦνται οἱ τοπικὲς Ἐκκλησίες, οἱ ὁποῖες, τοῦλάχιστον ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀγ. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας καὶ λίγο ἀργότερα τοῦ Ἀγ. Κυπριανοῦ Καρθαγένης, συνδέονται ξεκάθαρα μὲ τὸ ξεχωριστὸ πλεόν ὑπουργημα τοῦ ἐπισκόπου⁸, μέχρι νὰ φθάσουμε, περίπου ἕναν αἰῶνα μετὰ, στὸν 8^ο κανόνα τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (Νίκαια, 325), ποὺ διατυπώνει τὴν ἀρχὴ «μία πόλη, εἷς ἐπίσκοπος»⁹.

Μποροῦμε μὲ ἀσφάλεια νὰ ποῦμε ὅτι ὁ κανόνας αὐτός, παρὰ τὶς τυχόν ἐξαιρέσεις¹⁰, τηρήθηκε γενικὰ μέχρι τὸν 19ο αἰῶνα, τοῦλάχιστον ὅσον

5. Α΄ Κορ. 16, 19.

6. Βλ. π.χ. Ἐπιστολὴ Κλήμεντος (*Sources Chrétiennes*, τ. 167, σ. 98) ἢ *Μαρτύριον Πολυκάρπου* (*Sources Chrétiennes*, τ. 10bis, σ. 210).

7. Μία καλὴ παράθεση χωρίων (μὲ ἀνάλυση καὶ βιβλιογραφία) βρίσκουμε π.χ. στὸ βιβλίο τοῦ J.-M. Tillard, *L'Église locale, ecclésiologie de communion et catholicité*, Cerf, Paris 1995, σσ. 37-48. Ἄς σημειώσουμε γιὰ τὸ βιβλίο αὐτὸ ὅτι πρόκειται γιὰ ἕνα ὀγκῶδες ἔργο ἀναφορὰς γιὰ τὸ θέμα «τοπικὴ Ἐκκλησία».

8. Ὡς γνωστόν, σὶς ἐπιστολὲς τοῦ Ἀγίου Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου ἔχουμε τὴν πρώτη μαρτυρία γιὰ τοὺς τρεῖς διακριτοὺς βαθμοὺς τῆς ἱερωσύνης, μετὰξὺ τῶν ὁποίων ὁ βαθμὸς τοῦ ἐπισκόπου ξεχωρίζει ἀπὸ αὐτὸν τοῦ πρεσβυτέρου καὶ εἶναι μοναδικὸς σὲ μία κοινότητα. Ἡ προέλευση καὶ ἀνάδειξη τοῦ ἐνὸς ἐπισκόπου (*mono-épiscopat*) ἢ ἄλλωὺς τὸ πέρασμα ἀπὸ πρῶτο πρεσβύτερο σὲ ἕναν «μοναρχικοῦ τύπου», ὅπως ἐσφαλμένα ἔχει χαρακτηριστεῖ, ἐπίσκοπο ἔχει ἀποτελέσει ἀντικείμενο μεγάλης ἐρευνας σὲ ἱστορικοὺς καὶ θεολόγους. Δύο σχετικὰ πρόσφατες μελέτες, εἰδικὰ ἡ δεύτερη: A. Brent, *Ignatius of Antioch: A Martyr Bishop and the Origins of Episcopacy*, T & T Clark, New York 2007 καὶ A. C. Stewart, *The Original Bishops: Office and Order in the First Christian Communities*, Baker Academic, Grand Rapids, MI 2014 (βλ. κυρίως σσ. 237-298) ἐπιχειροῦν μία ἀναθεώρηση τοῦ ζητήματος τῆς ἐμφάνισής του πρὶν ἀπὸ τὸν/καὶ στὸν Ἀγ. Ἰγνάτιο Ἀντιοχείας μὲ πειστικὸ τρόπο. Τὸ βασικὸ γιὰ ἐμᾶς ἐδῶ εἶναι ἐν τέλει ὅτι καὶ σὲ αὐτὲς τὶς μελέτες δὲν ἀμφισβητεῖται τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ μοντέλο αὐτό (μὲ τρεῖς ἀπόλυτα διακριτοὺς βαθμοὺς ἢ ὑπουργήματα τῆς ἱερωσύνης, μὲ μοναδικὸ καὶ κεντρικὸ αὐτὸ τοῦ ἐπισκόπου) ἐπεκράτησε καθολικὰ στὴν πρὸ τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς Νίκαιας ἐποχὴ (πρὸ δηλαδὴ τοῦ λεγόμενου αὐτοκρατορικοῦ μοντέλου διοίκησης τῆς Ἐκκλησίας).

9. «Ἦνα μὴ ἐν τῇ πόλει δύο ἐπίσκοποι ὦσιν»: Κανὼν 8 στό: Αρχιμ. Γρηγόριος Παπαθωμᾶς, *Τὸ Corpus Canonum τῆς Ἐκκλησίας (1ος-9ος αἰῶνας)*. Τὸ κείμενο τῶν ἐκκλησιαστικῶν Ἱερῶν Κανόνων, ἐκδ. Ἐπέκταση, Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη 30, Κατερίνη 2015, σσ. 302-304.

10. Βλ. γιὰ τὸν κανόνα αὐτὸν τὸν ἄρτιο σχολιασμὸ τοῦ ἀρχιεπ. P. L'Huillier, *The Church of the Ancient Councils*, St Vladimir's Seminary Press, Crestwood, NY 1996, σσ. 57-62. Ὁ ἴδιος ὁ ἀρχιεπ. Πέτρος ἀναφέρει ὅτι, σχετικὰ μὲ τὸν κανόνα αὐτό, ὑπῆρχαν ἐξαιρέσεις, ὅπως στὴν Ἱρλανδία ὅπου οἱ ἐπισκοπὲς εἶχαν ἐνίοτε νομαδικὸ χαρακτήρα ἢ στὴ

ἀφορᾷ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησίᾳ¹¹. Εἶναι ἀπὸ τότε ποὺ ἡ μετακίνηση ὁρθόδοξων πληθυσμῶν στὴ δυτικὴ Εὐρώπη καὶ τὴν Ἀμερικὴ δημιουργεῖ τὸ ζήτημα τῆς διασπορᾶς, τὴν παράλληλη δηλαδή ὑπαρξὴ ὁρθόδοξων κοινοτήτων διαφορετικῆς ἐθνικῆς προελεύσεως στὴν ἴδια πόλη. Ἡ ὀργάνωση ἐπισκοπῶν ὅχι μὲ ἐδαφικὸ ἀλλὰ μὲ ἐθνικοφυλετικὸ κριτήριον θεωρεῖται γενικῶς ὡς παρέκκλιση ἀπὸ τὴν «ὁρθόδοξον ἐκκλησιολογίαν καὶ τὴν κανονικὴν παράδοσιν καὶ πράξιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τὰ λόγια τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Κρήτης¹². Σχετικὰ πρόσφατα ὡστόσο, γνωστὸς ὁρθόδοξος θεολόγος τῆς διασπορᾶς, ὁ π. Κύριλλος Γοβορουν, ὑποστήριξε –σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἐπικρατοῦσα ἄποψη– ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐδαφικότητος δὲν εἶναι ἀποστολικὴ καὶ ἓνα οὐσιαστικὸ στοιχεῖο, ἀλλὰ ἀποτελεῖ ρωμαϊκὴ ἐπίδραση ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὴν πολιτικὴ φιλοσοφία τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ λύση τοῦ προβλήματος τοῦ ἐθνικισμοῦ δὲν εἶναι, σύμφωνα μὲ τὸν ἴδιο, ὁ ἐδαφισμὸς ἀλλὰ «ἡ ἐνίσχυση τοῦ ρόλου τῆς κοινότητος στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας»¹³.

Τὸ σύντομο αὐτὸ ἄρθρο ἀπαιτεῖ παρενθετικὰ ἓναν κριτικὸ προβληματισμὸ ὅχι μόνον λόγῳ τῆς ἐπαναστατικῆς αὐτῆς ιδέας (ποὺ ἀμφισβητεῖ τὴν κρατοῦσα ἄποψη) ἀλλὰ καὶ τοῦ κύρους τοῦ συγγραφέα. Ἡ βασικὴ του θέση ὅτι: «Μόνον μετὰ τὸν Κωνσταντῖνο ἡ κάθε ἐπὶ

μεσαιωνικὴ Σερβία ὅπου οἱ ἐπίσκοποι εἶχαν τὴν ἑδρα τους σὲ Μονές. Ὡστόσο, πρέπει νὰ τονίσουμε ὅτι αὐτὲς οἱ ἐξαιρέσεις, ὅπως κι ἄλλες τυχόν, καθόλου δὲν μειώνουν τὸ κύρος τοῦ κανόνα αὐτοῦ ἀλλὰ ἀντιθέτα ἐπιβεβαιώνουν τὴν καθολικὴ ἐπικράτηση καὶ ἰσχὺ του στὴν χριστιανικὴ οἰκουμένη.

11. Σύμφωνα μὲ τὸν καθηγητὴ Γρηγόριο Παπαθωμᾶ (νῦν Μητροπολίτη Περιστερίου), γιὰ τὸν δυτικὸ χριστιανισμὸ τὸ πρόβλημα τῆς «συνεδαφικότητος», δηλαδή τῆς ὑπαρξῆς δύο τοπικῶν Ἐκκλησιῶν στὸ ἴδιο ἔδαφος, ξεκινᾷ τὸ 1099 μὲ τὴ σύσταση Λατινικοῦ Πατριαρχείου στὰ Ἱεροσόλυμα ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους καὶ συνεχίζεται τὸν 16ο αἰῶνα μὲ τὴ Μεταρρύθμιση καὶ τίς συνεδαφικὲς Προτεσταντικὲς κοινότητες. Βλ. ἀρχιμ. Γρηγόριος Παπαθωμᾶς, *Κανονικὰ Ἑμμορφα (Δοκίμια Κανονικῆς Οἰκονομίας II)*, ἐκδ. Ἐπέκταση, Νομοκανονικὴ Βιβλιοθήκη 29, Κατερίνη 2015, σσ. 404-405.

12. Ἀγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, *Ἡ Ὁρθόδοξος Διασπορά*, § 1, Κρήτη, Ἰούνιος 2016. Ὁ ἐθνοφυλετισμός, ὡς γνωστόν, καταδικάσθηκε ἀπὸ τὴν Ἀγία καὶ Μεγάλη Σύνοδο τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1872. Γιὰ τὸ θέμα βλ. π.χ. τὸ ἀφιέρωμα: «Le phylétisme ou nationalisme ecclésial. Un défi pour la conscience orthodoxe» τοῦ ὁρθόδοξου περιοδικοῦ *Contacts* 249, 67 (2015).

13. Αρχιμ. Κύριλλος Γοβορουν (Cyril Hovorun), «Ἡ ἐκκλησιαστικὴ διασπορὰ μετὰ τὸν ἐδαφικὸτητα καὶ ἐθνικότητα», *Σύναξη* 154 (2020), σσ. 44-48, ἐδῶ σ. 48.

μέρους Ἐκκλησία μετατράπηκε σὲ τοπική»¹⁴ δικαιολογεῖται ἀπὸ τὴν παρατήρηση ὅτι οἱ πρῶτες κοινότητες ἀποτελοῦσαν «πολλές φορές» δίκτυα συνδεδεμένα μὲ ἀποστόλους ἢ χαρισματικούς ἱεράρχες (ὅπως τοὺς Παῦλο, Ἰωάννη, Ἰγνάτιο Ἀντιοχείας, Διονύσιο Κορίνθου), δίκτυα ποὺ κάποιες φορές κάλυπταν τὰ ἴδια ἐδάφη. Ἡ Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος θεσπίζει καὶ ἐπισημοποιεῖ τὴν ἀντικατάσταση τῶν δικτύων τῶν κοινοτήτων ἀπὸ τὶς ἐδαφικὲς δομὲς ποὺ ἀντιγράφουν τὴ διοικητικὴ ὀργάνωση τῆς Αὐτοκρατορίας.

Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ π. Κυρίλλου Γοβορού, πέραν τοῦ ὅτι εἶναι ἐξαιρετικὰ συνοπτικά, δὲν εἶναι πειστικά· μοιάζουν μονομερῆ. Στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς παρένθεσης τοῦ κειμένου μας ἐδῶ, δὲν μποροῦμε βεβαίως νὰ παρουσιάσουμε τὰ δεδομένα ποὺ ἀποδυναμώνουν αὐτὴν τὴν ἀδρομερῆ ἐπιχειρηματολογία του. Ἐνδεικτικὰ μόνο ἀναφέρουμε τὰ ἑξῆς. Ἀρχικά, ὁ π. Γοβορὸν ἀποσιωπᾷ τὶς τόσο σαφεῖς καινοδιαθηκικὲς μαρτυρίες καὶ τὴν αὐταπόδεικτη ἀναφορά τους σὲ κάποιον τόπο. Σχετικὰ δὲ μὲ τοὺς δύο ἱεράρχες ποὺ ἀναφέρει, τὸν Ἰγνάτιο καὶ τὸν Διονύσιο, ὁ Οὐκρανὸς θεολόγος δὲν δίνει σημασία στὸ ὅτι τὸ ὄνομά τους συνοδεύεται ἀπὸ κάποιον συγκεκριμένο τοπικὸ προσδιορισμό, Ἀντιοχείας καὶ Κορίνθου ἀντίστοιχα. Ὅταν ὁ Ἰγνάτιος ἀπευθύνεται σὲ ἐπιστολές του σὲ κοινότητες, τὶς προσδιορίζει μὲ βάση τὴν πόλη καὶ ὄχι κάποια φυσιογνωμία, ἡ ἀναφορά δὲ στὸν ἐπίσκοπο τῆς κοινότητος δὲν εἶναι ἄσχετη μὲ τὴν πόλη.

Ἐν συνεχείᾳ, τὸ βασικὸ ἐπιχείρημά του βασίζεται στὴν ἱστορία τῶν δικτύων – ἓνα σχετικὰ πρόσφατο πεδίο τῆς ἔρευνας¹⁵, τὸ ὁποῖο ὥστόσο δὲν ἀποκλείει ἀλλὰ προϋποθέτει τὴν ἀναφορά σὲ κάποιον τόπο. Ὅπως ἔχει δείξει μία εἰδικός, ἡ Marie-Françoise Baslez¹⁶, οἱ χριστιανοὶ χρησιμοποίησαν τὰ ἤδη ὑπάρχοντα δίκτυα καὶ τὰ μέσα τους

14. Ὁ.π., σ. 47.

15. Παραπέμπει στὸ βιβλίο τοῦ C. W. Concannon, *Assembling Early Christianity*, Cambridge University Press, Cambridge 2017, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖ τὴν προσέγγιση μέσῳ τῶν χριστιανικῶν δικτύων γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὴν ποικιλία καὶ ὄχι μονολιθικότητα τοῦ πρώιμου χριστιανισμοῦ.

16. Βλ. τὸ ἄρθρο «La diffusion du christianisme aux Ier-IIIe siècles. L'Église des réseaux», *Recherches de Science Religieuse* 101, 4 (2013), σσ. 549-576 καὶ τὸ βιβλίο τῆς *Comment les chrétiens sont devenus catholiques Ier-Ve siècle*, Tallandier, Paris 2019, σσ. 39-64.

(σχέσεις φιλοξενίας, μεταφορὰ χρημάτων, ἐπιστολική ἐπικοινωνία) καὶ τὰ μετέτρεψαν σὲ ἐπισκοπικὰ δίκτυα, μέσω τῶν ὁποίων ἄρχισε νὰ ὀργανώνεται ἡ οἰκουμενικὴ Ἐκκλησία (ἡ ἐνότητά της, θὰ λέγαμε ἐμεῖς), πράγμα ποὺ θὰ ἐνταθεῖ ἢ καὶ συστηματοποιηθεῖ μὲ τὴ δυναμικὴ τῆς Αὐτοκρατορίας. Θεωρώντας συλλήβδην καὶ ἀδιακρίτως τὶς ἐπισκοπές, μητροπόλεις, πατριαρχεῖα ὡς «ὑπερκοινοτικὲς δομές», ὁ π. Γοβοροὺν ὁμιλεῖ γιὰ «κοινότητες», ποὺ εἶναι οἱ ὑποστάσεις τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ δὲν μᾶς λέει περισσότερα γιὰ τὸ πῶς ὀρίζει τὴν κοινότητα. Ἄν ἡ κοινότητα ἀντιστοιχεῖ στὴν ἐνορία, τότε αὐτὴ ἀρκεῖ γιὰ νὰ ἔχουμε τὴν Ἐκκλησία. Τὸ πρόβλημα ἐν τέλει δὲν εἶναι ὅτι τὸ προτεινόμενο μοντέλο τῆς συνύπαρξης κοινοτήτων ἀπορρίπτει τὴν ἐδαφικότητα¹⁷, καὶ ἴσως τὸ ὅτι εἶναι ἐξόφθαλμα προτεσταντικὸ (ὡς πρὸς τὴν αὐτόνομη καὶ ἀσύνδετη σχέση μεταξύ τους), ἀλλὰ ὅτι, ὅπως θὰ φανεῖ παρακάτω, δὲν ἐξασφαλίζει τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα ποὺ καθιστοῦν μία κοινότητα Ἐκκλησία.

Μία παρόμοια πρόταση ἀπόρριψης τοῦ ἐδαφικοῦ κριτηρίου, ποὺ ἀφορᾷ ὅμως τὸ περιφερειακὸ ἐπίπεδο, ἔκανε πρὶν μερικὰ χρόνια ὁ διακεκριμένος στὴ Γαλλία ρωμαιοκαθολικὸς θεολόγος, μακαριστὸς πλέον π. Μπερνάντ Σεσμπουέ¹⁸. Ἐνώπιον τοῦ προβλήματος τῆς μεγάλης διάσπασης τῶν χριστιανῶν καὶ μὲ βάση τὴν ἀρχὴ ὅτι ἐνότητα δὲν σημαίνει ὁμοιογένεια, ὁ Σεσμπουέ πρότεινε (λίγο οὐτοπικά, ὅπως λέγει καὶ ὁ ἴδιος) τὴ μετεξέλιξη ὁμολογιακῶν ὁμάδων ἐκκλησιαστικῶν κοινοτήτων σὲ «Προσωπικὲς Ἐκκλησίες»¹⁹, σύμφωνα μὲ τὸ πρότυπο τῶν ἀρ-

17. Ὁ συγγραφέας ἀναφέρει παραδείγματα (διαφορετικὰ ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἀναφέραμε ἐμεῖς προηγουμένως στὴν ὑπόσημ. 10) νομαδικῶν, θὰ λέγαμε, κοινοτήτων, οἱ ὁποῖες ταξίδευαν μὲ τὸν ἐπίσκοπό τους, π.χ. στὴν Ἀραβία ἢ σὲ κάποιες γερμανικὲς φυλές. Αὐτὸ ποὺ δὲν λέει ὁ συγγραφέας εἶναι ὅτι καὶ οἱ περιπτώσεις αὐτὲς ἦταν μᾶλλον σπάνιες καὶ ἰδιαίτερες ἐξαιρέσεις ποὺ ἐπιβεβαιώνουν τὸν γενικὸ κανόνα, ὁ ὁποῖος θέλει μία κοινότητα μὲ ἕναν ἐπίσκοπο σὲ ὀρισμένο γεωγραφικὸ χῶρο.

18. B. Sesboué, «Pour une articulation nouvelle entre primats et primauté» στο: S. Selaru, P. Vlaicu (ἐπιμ.), *La primauté et les primats, Enjeux ecclésiologiques*, Cerf, Paris 2015, σσ. 13-25. Ἡ ιδέα αὐτὴ βασίζεται σὲ μία πιὸ παλαιὰ πρόταση τοῦ J. Ratzinger (μετέπειτα Πάπα Βενεδίktου ΙΣΤ΄) γιὰ ἴδρυση Πατριαρχεῶν στὴ Δύση (βλ. «Primauté et Épiscopat» στο βιβλίο του: *Le nouveau peuple de Dieu*, Aubier, Paris 1971, σσ. 56-57 καὶ 68-69) καὶ ἔχει ὑποστηριχθεῖ καὶ ἀπὸ ἄλλους ρωμαιοκαθολικοὺς θεολόγους.

19. Σχετικὰ μὲ αὐτὸ τὸν χαρακτηρισμὸ σὲ σχέση μὲ τὴν ἐδαφικότητα βλ. P. Erdö, P. Szabo (ἐπιμ.), *Territoriality and Personality in Canon Law and Ecclesiastical Law: Canon Law faces the third millenium, Proceedings of the 11th International Congress of Canon Law and of the 15th International Congress of the Society for the Law of the Eastern Churches*, 2-7 September

χαίων Πατριαρχείων. Ἡ Ρώμη θὰ ἀσχεῖ τὸν ρόλο της ὡς τὸ σημεῖο ἐνότητας καὶ σὲ κοινωνία μαζί της μπορεῖ νὰ ἀνασυσταθεῖ στὴ Δύση ὁ θεσμὸς τοῦ Πατριαρχείου ἢ τῶν «Μεγάλων Ἐκκλησιῶν», καὶ ἔτσι π.χ. οἱ ὁμοσπονδίες μεταρρυθμισμένων Ἐκκλησιῶν νὰ ἀποτέλεσουν Πατριαρχεῖα, ἢ ἀγγλικανικὴ κοινωνία ἓνα Ἀγγλικανικὸ Πατριαρχεῖο κ.ο.κ., στὸ πλαίσιο μιᾶς ἐνωμένης χριστιανοσύνης²⁰. Ἐνῶ ὁ Σεσμπουὲ ἀπορρίπτει τὸ ἐθνικὸ κριτήριον γιὰ τὸν θεσμὸ αὐτό, τὸ ἐδαφικὸ δὲν θεωρεῖται κάτι τὸ ἀπόλυτο ποὺ πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ τηρηθεῖ. Ἡ πρόταση αὐτὴ τοῦ ἱησουίτη θεολόγου ἔχει μὲν μία θετικὴ ἀφετηρία, τὴν ἔγνοια γιὰ τὴ χριστιανικὴ ἐνότητα μὲ τὴν ἐπαναφορὰ τοῦ ἀρχαίου θεσμοῦ τοῦ Πατριαρχείου καὶ μὲ ἓνα μὴ ἐξουσιαστικὸ ρωμαϊκὸ πρωτεῖο, ὡστόσο ἔχει πολλὰ προβληματικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα δὲν μπορούμε νὰ συζητήσουμε ἐδῶ²¹. Συνοφίζονται ὅμως σὲ ἓνα γενικώτερο πρόβλημα, ποὺ δὲν εἶναι μόνο ρωμαιοκαθολικὸ, καὶ εἶναι τὸ ἀκόλουθο.

Ὅφειλουμε στὸν καθηγητὴ, νῦν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Περιστερίου, Γρηγόριο Παπαθωμᾶ τὸ ὅτι μέσα ἀπὸ πολλὰς μελέτες του²² ἔχει δεῖξει τὸ κοινὸ στὶς χριστιανικὲς Ἐκκλησίες πρόβλημα τοῦ «ἐκκλησιακοῦ

2001, Pázmány Péter Catholic University 2002, Szent István Társulat, Budapest 2002.

20. Γιὰ παρόμοιες προτάσεις βλ. Alph. Borras, «Considérations corrélatives sur l'exercice de la primauté romaine» στο: P. Tihon (éd.), *Changer la papauté?*, Cerf, Paris 2000, σσ. 118-119.

21. Μία κριτικὴ θεώρηση γίνεται στὸ βιβλίο μας: *Collégialité et Synodalité, vers une compréhension commune entre catholiques et orthodoxes*, Préface du métropolite Jean Zizioulas, Postface P. Joseph Faméree, collection «Unam sanctam, nouvelle série» 7, Les Éditions du Cerf, Paris 2019, σσ. 588-594.

22. Βλ. ἐνδεικτικὰ Ἀρχιμ. Γρηγόριος Παπαθωμᾶς, *Κανονικὰ Ἑμμορφα (Δοκίμια Κανονικῆς Οἰκονομίας II)*, ὁ.π., σσ. 230-236· Gr. Papathomas, «Au temps de la Post-Ecclésiologie. La naissance de la modernité post-ecclésiologique: de l'Église une aux nombreuses Églises, de la dispersion de l'Église à l'anéantissement du Corps du Christ», *Istina* 51, 1 (2006), σσ. 64-84· «La dialectique entre "nation étatique" et "autocéphalie ecclésiale"», *L'Année canonique* 43 (2001), σσ. 75-92· «La relation d'opposition entre Église établie localement et "Diaspora" ecclésiale. L'unité ecclésiologique face à la "co-territorialité" et la multijuridiction», *L'Année canonique* 46 (2004), σσ. 77-99 [*Contacts*, 57, 210 (2005), σσ. 96-132]· «*Culturalisme ecclésiastique*: l'aliénation de la Culture et l'anéantissement de l'Église. La dérive culturaliste dans le domaine ecclésiastique: Le monisme de l'Église nationale», *L'Année canonique* 51 (2009), σσ. 61-67· «*Du culturalisme ecclésiologique du 2e millénaire, vers une autre aberration ecclésio-canonique: l'universalisme ecclésiastique*», *Kanon* 21 (2010), σσ. 236-256· «Ethno-Phyletism and the [So-called] Ecclesial Diaspora», *St Vladimir's Theological Review* 57, 3-4 (2013), σσ. 431-450.

παγκοσμισμοῦ»²³, ὅπως τὸ ὀνομάζει, δηλαδή μίας οὐνιβερσαλιστικῆς ἐκκλησιολογίας²⁴ ποὺ ἐπιτρέπει τὴ συνεδαφικότητα, δηλαδή τὴν παράλληλη ὑπαρξὴ Ἐκκλησιῶν στὸν ἴδιο τόπο. Στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία αὐτὸ συμβαίνει μὲ τὶς ἐθνικὲς δικαιοδοσίες στὴ διασπορά, στοὺς ρωμαιοκαθολικοὺς μὲ βάση τὸ κριτήριο τοῦ λειτουργικοῦ ρυθμοῦ (οὐνιτικὲς Ἐκκλησίες) καὶ τέλος στοὺς προτεστάντες σύμφωνα μὲ τὸ ὁμολογιακὸ κριτήριο, βάσει τοῦ ὁποίου ὁργανώνονται παράλληλα οἱ διαφορὲς κοινότητες. Ὅλα αὐτὰ σὲ συνδυασμὸ μὲ μιὰ νέα κοινωνικὴ, πολιτικὴ ἢ φιλοσοφικὴ θεώρηση τοῦ ἐδάφους ἢ τοῦ τέλους τῶν συνόρων²⁵ καὶ μὲ τὶς προκλήσεις τῆς τεχνολογίας, ποὺ ἀναφέρθηκαν παραπάνω, μήπως πρέπει ὄντως νὰ ὁδηγήσουν στὴν ἀναθεώρηση τῆς ἐδαφικῆς ἀρχῆς;

23. Ἀρχιμ. Γρηγόριος Παπαθωμᾶς, *Κανονικὰ Ἐμμορφα (Δοκίμια Κανονικῆς Οἰκονομίας II)*, ὁ.π., σ. 231.

24. Με τὸν ὅρο αὐτὸν μεταφράζουμε τὸ *universalistic ecclesiology*, μία ἐκκλησιολογία δηλαδή ποὺ ἔχει ὡς ἐπίκεντρο τὴν παγκόσμια Ἐκκλησία, ἢ ὁποία ἔχει προτεραιότητα ἔναντι τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν, οἱ ὁποῖες θεωροῦνται μέρη ἐνὸς ὅλου ποὺ εἶναι ἡ παγκόσμια Ἐκκλησία καὶ ὄχι πλήρεις καθολικὲς Ἐκκλησίες. Ἄς ὑπενθυμίσουμε ὅτι γιὰ τὴν ὀρθόδοξη ἐκκλησιολογία (βέβαια, τὴ θεώρηση αὐτὴ γενικὰ υἱοθέτησε καὶ ἡ Β' Βατικανὴ Σύνοδος στὸ *Περὶ Ἐκκλησίας Διάταγμά της*) ἡ ὅλη Ἐκκλησία (ὁ ὅρος *παγκόσμια* εἶναι ἀνακριβὴς καὶ ἀποπροσανατολιστικός) δὲν εἶναι τὸ ἄθροισμα τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν ἀλλὰ ἡ κοινωνία τους. Κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία ταυτίζεται μὲ ὅλες τὶς ἄλλες καὶ μὲ τὴν ὅλη Ἐκκλησία. Ἡ ὅλη (ἢ ἀνὰ τὴν οἰκουμένην) Ἐκκλησία δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει παρὰ μόνο μέσα ἀπὸ τὴν κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία. Ἔτσι τοπικὲς Ἐκκλησίες καὶ ὅλη Ἐκκλησία εἶναι ταυτόχρονοι καὶ ἀλληλεξαρτώμενοι καὶ δὲν ὑπάρχει καμμία προτεραιότητα. Γιὰ μιὰ ὀρθόδοξη ματιὰ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ, ὅπως ἐκφράσθηκε στὴν θεολογικὴ διαμάχη τῶν σημαντικῶν ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων Ratzinger καὶ Kasper, βλ. τὸ ἄρθρο μας «Οἱ τοπικὲς Ἐκκλησίες καὶ ἡ “παγκόσμια” Ἐκκλησία. Μία ὀρθόδοξη ἀνάγνωση τῆς θεολογικῆς ἀντιπαράθεσης Ratzinger-Kasper», *Θεολογία* 85, 1 (2014), σσ. 159-190. Γιὰ τὴν οὐνιβερσαλιστικὴ ἐκκλησιολογία βλ. τὸ ἄρθρο μας “Collegiality or Episcopal Synodality? Challenging Universalistic Ecclesiology”, *Louvain Studies* 46, 2 (2023), σσ. 168-190.

25. Π.χ. ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης βλ. M. Keating, “Rescaling Europe, rebounding territory: A political approach”, *Regional and Federal Studies* 31, 1 (2021), σσ. 31-50 καὶ τὸ κλασικὸ βιβλίο τοῦ B. Badie, *La fin de territoires*, Fayard, Paris 1995. Μία θεολογικὴ συζήτηση τοῦ ζητήματος βλ. στὸ H. Destivelle, «Le territoire: une question œcuménique» στὸ: *Conduis-la vers l'unité parfaite. Œcuménisme et synodalité*, Les Éditions du Cerf, Paris 2018, σσ. 217-256.

Κριτήρια πραγμάτωσης της Ἐκκλησίας

Τὸ ἐρώτημα δὲν εἶναι μόνο διοικητικὸ ἀλλὰ ἀγγίζει τὸ εἶναι τῆς Ἐκκλησίας. Ποιὰ κριτήρια κάνουν μιὰ κοινότητα νὰ εἶναι Ἐκκλησία; Το ζήτημα εἶναι μεγάλο καὶ ὑπερβαίνει τὴν εἰσήγηση αὐτή²⁶. Στὸ πλαίσιο ὅμως τῆς προβληματικῆς μας, θεωροῦμε ὅτι πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν τὰ ἀκόλουθα τρία βασικὰ στοιχεῖα (δὲν εἶναι βέβαια τὰ μόνα) πραγμάτωσης τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ προκύπτουν καὶ ἀπὸ τὴν εὐχαριστιακὴ θεώρησή της.

Κοινωνία

Ἡ ἔννοια τῆς κοινωνίας τὶς τελευταῖες δεκαετίες ἀποτελεῖ ἓνα πολὺ κεντρικὸ στοιχεῖο σὲ διαχριστιανικὸ ἐπίπεδο, ὥστε ἡ λεγόμενη «ἐκκλησιολογία τῆς κοινωνίας» νὰ θεωρεῖται κοινὸς τόπος²⁷. Τὸ δογματικὸ θεμέλιο αὐτῆς τῆς ἔννοιας εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἡ κοινωνία τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος πού, σύμφωνα μὲ τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ Κυρίου στὴν ἀρχιερατικὴ προσευχή²⁸, καλεῖται νὰ εἶναι τὸ πρότυπο στὶς σχέσεις

26. Σχετικὴ συζήτηση βλ. π.χ. J. Komonchak, "The Local Church and the Church Catholic: The Contemporary Theological Problematic", *The Jurist* 52 (1992), σσ. 416-447 καὶ H. Legrand, «La réalisation de l'Église en un lieu», στό: B. Lauret et F. Refoulé (ἐπιμ.), *Initiation à la pratique de la théologie*, τ. III: Dogmatique 2, Cerf, Paris 1983, σσ. 156-171.

27. Βλ. π.χ. J. Rigal, *L'ecclésiologie de communion. Son évolution historique et ses fondements*, Les Éditions du Cerf, Paris 1997· D. Doyle, *Communion Ecclesiology, Vision and Versions*, Orbis Books, Maryknoll, N. York 2000. Ὁ W. Kasper (*L'Église catholique: Son être, sa réalisation, sa mission*, Les Éditions du Cerf, Paris 2014, σ. 47), ἀφοῦ τονίσει ὅτι ἀποτελεῖ ἓνα κοινὸ ἀγαθό, ἐπισημαίνει τὸν κίνδυνο τῆς εὐρείας χρήσης τῆς ἔννοιας, δηλαδὴ τὸ νὰ χρησιμοποιοῦμε ὅλοι (ὀρθόδοξοι, ρωμαιοκαθολικοί, προτεστάντες) τὴν ἔννοια τῆς κοινωνίας ἀλλὰ νὰ ἐννοοῦμε διαφορετικὰ πράγματα. Ἐνδιαφέρουσα βιβλιογραφία γιὰ τὴν ἔννοια τῆς κοινωνίας στο G. Routhier, «La synodalité de l'Église locale», *Studia canonica* 26, 1 (1992), σσ. 111-113, σημ. 1. Γιὰ νὰ καταλάβουμε πόσο σημαντικὴ ἦταν ἡ μετατόπιση τῶν ρωμαιοκαθολικῶν πρὸς μία τέτοια ἐκκλησιολογία χρειάζεται νὰ διαβάσουμε τὴν κλασικὴ μελέτη τοῦ Yves Congar, «De la communion des Églises à une ecclésiologie de l'Église universelle» στό: *L'Épiscopat et l'Église universelle*, Unam Sanctam 39, Les Éditions du Cerf, Paris 1964, σσ. 227-260. Βλ. ἐπίσης A. Nisus, «La genèse d'une ecclésiologie de communion dans l'œuvre de Yves Congar», *Revue des sciences philosophiques et théologiques* 94, 2 (2010), σσ. 309-334.

28. *Ιω.* 17, 21.

μεταξύ των χριστιανών, «τὴν κοινωνία τῶν πιστῶν»²⁹. Ἐτσι, ἡ ἔννοια τῆς κοινωνίας δὲν εἶναι καρπὸς μιᾶς κοινωνιολογικῆς ἐμπειρίας ἢ ἡθικῆς, ἀλλὰ τῆς ἴδιας τῆς πίστεως: Καλούμαστε σὲ κοινωνία διότι ὁ Τριαδικὸς Θεὸς ποὺ πιστεύουμε εἶναι στὸ εἶναι Του κοινωνία³⁰.

Ἡ κύρια πρόκληση τῆς τεχνολογίας ἐδῶ εἶναι ἡ ἐπικοινωνία νὰ ἀντικαταστήσει τὴν κοινωνία, μὲ τὴ θεολογικὴ σημασία τοῦ ὅρου. Ἄν ἡ ἔννοια τῆς κοινωνίας ἐκφράζει ἀπλῶς ἓνα γενικὸ ὅσο καὶ ἀφηρημένο πνεῦμα συλλογικότητας, ἀδελφοσύνης, ἀποδοχῆς τοῦ ἄλλου, ἀγάπης, τότε ἡ ἐπικοινωνία εἶναι χρήσιμη καὶ ἴσως ἀρκετὴ. Εἶναι ὅμως ἔτσι;

Σὲ ἓνα κείμενό του, ὁ μακαριστὸς μητροπολίτης Περγάμου, ἀκολουθώντας μία πρωτότυπη συλλογιστικὴ, φθάνει σὲ μία πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἐξίσωση, θεμελιώδη κατὰ τὸν ἴδιο, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία «κοινωνία καὶ κοινότητα εἶναι ταυτόσημες»³¹. Καὶ συνεχίζει ὁ Ἰωάννης Ζηζιούλας: «Οἱ συγκεκριμένες δομὲς τῆς κοινότητας δὲν εἶναι μορφές τῆς ἔκφρασης τῆς ἀγάπης –μιᾶς ἀγάπης ἢ κοινωνίας ποὺ εἶναι νοητὴ ἀπὸ μόνη της– ἀλλὰ εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ ἀγάπη καὶ αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ κοινωνία»³². Τὸ συμπέρασμα

29. Ὅπως τονίζει ἡ Ἐγκύκλιος τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Κρήτης: «Ἡ μία, ἁγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία εἶναι θεανθρωπίνη κοινωνία κατ' εἰκόνα τῆς Ἀγίας Τριάδος, πρόγευσις καὶ βίωσις τῶν Ἐσχάτων ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ καὶ ἀποκάλυψις τῆς δόξης τῶν μελλόντων, καὶ ὡς διαρκὲς Πεντηκοστή, μία ἀσίγαστος προφητικὴ φωνὴ ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ παρουσία καὶ μαρτυρία “τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἐληλυθυίας ἐν δυνάμει” (Μάρκ. 9, 1)». Βλ. Ἰω. Καρμίρης, Ὁρθόδοξος Ἐκκλησιολογία (Δογματικὴς Τμῆμα Ε'), Αθῆναι 1973, σσ. 121-128.

30. Ἰω. Ζηζιούλας, «L'Église comme communion», στὸ βιβλίο του: *L'Église et ses institutions*, Les Éditions du Cerf, Paris 2011, σ. 106 κ.έ.

31. “I said earlier that in the Orthodox tradition, going back to the biblical way of thinking, truth is identical with love; it does not precede it [...]. But what is love? Here we must be very careful, for love is not a state of existence that can be created and sustained in the heart of an individual or of a group of individuals. It is neither a psychological nor an ethical-activistic phenomenon. It is an event that stems from the life of a community; in fact, it is a community. Here we arrive at the very fundamental equation: Communion and community are identical”, J. D. Zizioulas, Metropolitan of Pergamo, “Comment on Communal Spirit and Conciliarity”, στὸ: *The One and the Many*, Sebastian Press, Alhambra, California 2010, σ. 217.

32. Ὁ.π., σ. 218. Τὸ πλῆρες κείμενο: “Communion is expressed only in terms of historical existence (this is the biblical mentality). The concrete structures of the community are not forms of the expression of love –of a love or communion that is somehow conceivable in itself –but they *are* this love and this communion. You love only by being a member

είναι ότι δεν μπορεί να υπάρξει κοινωνία δίχως κοινότητα, χωρίς δηλαδή ένα πραγματικό πλαίσιο στο οποίο εκδηλώνονται οι σχέσεις μεταξύ αγαπωμένων προσώπων.

Για την ευχαριστιακή εκκλησιολογία, ή Έκκλησία πραγματώνει την έννοια της κοινωνίας μέσα από το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, το οποίο την συγκροτεί ως ευχαριστιακή κοινότητα με μία συγκεκριμένη δομή. Είναι σίγουρα περιττό να αναπτύξουμε το ότι δια της θείας κοινωνίας στο ένα Σώμα και Αίμα του Χριστού αισθητοποιείται ή κοινωνία των πιστών μεταξύ τους. Εάν ωστόσο αυτή ή διπλή (με τον Χριστό και με τους άλλους πιστούς) κοινωνία πραγματώνεται πάντοτε στο πλαίσιο μιᾶς κοινότητας, προκύπτει ένα πρόβλημα. Η ύπαρξη πολλών κοινοτήτων δεν μοιάζει να οδηγεί, σε ένα δεύτερο επίπεδο (δηλαδή στη σχέση των συγκεκριμένων κοινοτήτων μεταξύ τους), σε παράλληλες κοινωνίες, σε μία κατάσταση διάσπασης; Έδω ή κοινωνία χρειάζεται να συμπληρωθεί όπωσδήποτε με την αλληλένδετη έννοια της ενότητας, τόσο στο έσωτερικό της κοινότητας όσο και στη σχέση των κοινοτήτων αὐτῶν μεταξύ τους.

Ενότητα

Η όμολογία ότι «ή Έκκλησία είναι μία», ή πρώτη από τις τέσσερις ιδιότητες της Έκκλησίας στο Σύμβολο της Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως, σημαίνει τόσο την μοναδικότητα της Έκκλησίας, όσο και την έσωτερική της ενότητα, ότι δηλαδή ή ίδια δεν διαιρείται, και ότι εντός της υπάρχει όμοφυχία³³. Αν και αὐτὰ είναι σαφή και αποδεκτά, όταν έρχεται ή ώρα της εφαρμογής τους τὰ πράγματα μοιάζουν πιό περίπλοκα, ειδικά στο επίπεδο που αναφέραμε, αὐτό της σχέσεως μεταξύ των κοινοτήτων. Όπως ακριβώς ή κοινωνία, έτσι και ή ενότητα είναι ιδιότητα που καλείται να χαρακτηρίζει όχι μόνο έσωτερικά την εκκλησιαστική κοινότητα αλλά και έξωτερικά στη σχέση της με τις άλλες κοινότητες, κάθε μία από τις οποίες, αλλά και όλες μαζί, είναι με τον ίδιο τρόπο «ή Έκκλησία του Θεοῦ».

of a concrete structured community”.

33. Βλ. π.χ. Ίω. Καρμίρης, *Όρθόδοξος Έκκλησιολογία*, ό.π., σσ. 235-272 και W. Kasper, *L'Église catholique*, ό.π., σ. 225 κ.έ.

Σε ένα παλαιό άρθρο του, πολύ σημαντικό κατά τη γνώμη μας, ο π. Ἀλέξανδρος Σμέμαν τονίζει ότι ἡ οὐσία τῆς Ἐκκλησίας ἐκφράζεται ἀπὸ μία μόνο λέξη: *ἐνότητα*. Ὅπως μᾶς θυμίζει ὁ ἴδιος, ὁ ὅρος Ἐκκλησία σημαίνει, κατὰ τὸν Ἅγιο Κύριλλο Ἱεροσολύμων, τὴ σύναξη ὄλων σὲ ἐνότητα³⁴. Στὴ σκέψη μας συχνὰ αὐτὴ ἡ ἐνότητα μοιάζει μὲ μία ἀφηρημένη ἔννοια (ἴσως καὶ ἀνέφικτη σὲ τέλειο βαθμό), ἐνῶ ἀντίθετα, πάντοτε κατὰ τὸν Σμέμαν, εἶναι κάτι πολὺ πρακτικό, τὸ ἴδιο τὸ περιεχόμενο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Τὸ μέσον γιὰ τὴν πραγμάτωση τῆς ἐν Χριστῷ ἐνότητας καὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ Σώματός Του³⁵ εἶναι ἡ ἀγάπη καὶ ἡ κορυφαία καὶ τελικὴ ἐνσάρκωσή της γίνεται στὴ Θεία Λειτουργία. Καὶ συνεχίζει ὁ π. Σμέμαν: «Αὐτὴ ἡ ἐνότητα ποὺ εἶναι ἡ δογματικὴ οὐσία τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ πρότυπο (ὁ κανόνας) τῆς ὁργάνωσής της»³⁶. Τονίζοντας ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι μόνον ἀντικείμενο σκέψεως ἀλλὰ ἐμπειρικὴ πραγματικότητα, ἐξηγεῖ γιατί ὁ Χριστὸς θεμελίωσε μία ὑπερφυσικὴ κοινωνία, παράλληλα μὲ τὴν φυσικὴ πραγματικότητα.

Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο οἱ ἱστορικὲς μορφὲς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὁργάνωσης, ἂν καὶ ποικίλουν ἀνάλογα μὲ τὶς ἐξωτερικὲς ἱστορικὲς συνθηκὲς, δὲν τὸ κάνουν αὐτὸ παρὰ γιὰ νὰ ἐνσαρκώσουν στὶς νέες αὐτὲς συνθηκὲς τὴν ἴδια αἰώνια φύση τῆς Ἐκκλησίας, πρὶν ἀπὸ ὅλα τὴν ἐνότητά της. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο πίσω ἀπὸ τὴν ποικιλία καὶ τὶς διαφορὲς ὄλων αὐτῶν τῶν μορφῶν, βρίσκουμε πάντα τὸν ἴδιο οὐσιαστικὸ πυρῆνα, μία σταθερὴ ἀρχή, τὴν ὁποία δὲν μποροῦμε νὰ ἀλλάξουμε ἢ νὰ παραβιάσουμε, χωρὶς νὰ ἀλλάξουμε τὴν ἴδια τὴ φύση τῆς Ἐκκλησίας. Πρόκειται γιὰ τὴν τοπικὴ (ἢ γεωγραφικὴ) ἀρχὴ τῆς ὁργάνωσης τῆς Ἐκκλησίας³⁷.

Ὁ μέγας αὐτὸς θεολόγος μοιάζει νὰ εἶναι ἀπόλυτος στὴν ἀποψη αὐτῇ, ποὺ μᾶς ὠθεῖ νὰ ἀναρωτηθοῦμε γιὰ ποιὸν λόγο συνδέονται τόσο βαθιὰ ἡ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν τοπικότητα ἢ ἐδαφικότητα. Ἡ διερεύνηση αὐτῇ παρουσιάζει μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ θέμα μας, διότι γιὰ μία, χάρις στὴν τεχνολογία, ἄυλη ἢ ἀσώματη θρησκευτικότητα, ἡ

34. A. Schmemmann, «Église et organisation ecclésiale», *Le Messager orthodoxe* 146, 1 (2008), σ. 43. Τὸ πολὺ σημαντικό αὐτὸ ἀρθρο δημοσιεύθηκε πρώτη φορὰ στὰ ρωσικὰ τὸ 1949 στὸ περιοδικὸ *Messager ecclésiastique*.

35. Ἐφ. 4, 12-13.

36. Ὁ.π., σ. 45. Ὁ π. Σμέμαν παραθέτει λίγο πρὶν τὸν Ρῶσο θεολόγο V. Troïtski.

37. Αὐτόθι.

ένότητα μπορεί κάλλιστα να εξαντλείται στην αποδοχή δογματικών αληθειών ή στην ιδεολογική ταύτιση απόψεων.

Έδαφικότητα

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐδαφικότητας, τὴν ὁποία καθορίζουν πολλοὶ κανόνες Οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν Συνόδων μὲ βασικὸ τὸν 8ο τῆς Α΄ στὴν Νίκαια τὸ 325³⁸, σημαίνει ὅτι σὲ ἓνα συγκεκριμένο γεωγραφικὸ χῶρο/τόπο δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει παρὰ μία μόνον Ἐκκλησία, μία ἐκκλησιαστικὴ ὁργάνωση ἐκφρασμένη ἀπὸ τὴν Ἱεραρχία τῆς³⁹, σύμφωνα μὲ τὸ πατερικὸ ἀξίωμα τῆς ταύτισης ἐπισκόπου καὶ τοπικῆς Ἐκκλησίας⁴⁰. Ἡ ὑπαρξὴ ἐνὸς δευτέρου ἐπισκόπου στὸν ἴδιο τόπο σημαίνει αὐτόματα τὴν ὑπαρξὴ ἄλλης Ἐκκλησίας, δηλαδὴ σχίσμα. Ὅπως ἐξηγεῖ καὶ πάλι ὁ π. Ἀλέξανδρος Σμέμαν:

Ἡ μοναδικότητα τῆς Ἐκκλησίας σὲ κάθε τόπο εἶναι ἀκριβῶς ἡ πρώτη πραγματοποίηση τῆς ἐνότητας, ἡ ὁποία εἶδαμε ὅτι συνιστᾷ τὴν οὐσία τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ζωῆς τῆς, ἐνότητα ὅσων ἔχουν ἀποκατασταθεῖ στὴν νέα ἐν Χριστῷ ζωὴ καὶ ἔχουν ἓναν Κύριο, μία πίστη, ἓνα Βάπτισμα (Ἐφ. 4, 5). Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει ἄλλο κριτήριον ὁργάνωσης τῆς Ἐκκλησίας παρὰ μόνον ἡ τοπικὴ ἢ ἐδαφικὴ ἀρχή, διότι ἡ υἱοθέτηση ὁποιασδήποτε ἄλλης ἀρχῆς θὰ σήμαινε τὴν ἀντικατάσταση τῆς ὑπερφυσικῆς ἐνότητας ποὺ θεμελιώνεται στὴ Χάρη τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ κάποιο ἄλλο κριτήριον: ἐθνικόν, φυλετικόν, ιδεολογικόν. Στὶς φυσικὲς

38. Βλ. ἐνδεικτικὰ ἐπίσης τοὺς κανόνες 12 τῆς Δ΄ Οἡκ. Συνόδου, 39 τῆς Πενθέκτης. Γιὰ πολλοὺς ἄλλους βλ. Αρχιμ. Γρηγ. Παπαθωμᾶς, *Κανονικὰ Ἑμμορφα*, ὁ.π., σ. 225.

39. Cf. «L'expérience ecclésiologique du premier millénaire était que, dans un lieu donné, l'unique critère *canonique* permettant la fondation et l'existence d'une Église 'locale' ou 'établie localement' était la *territorialité exclusive* et la *mono-juridiction ecclésiologique*»: Gr. Papathomas, «Au temps de la Post-Ecclésiologie. La naissance de la modernité post-ecclésiologique: de l'Église une aux nombreuses Églises, de la dispersion de l'Église à l'anéantissement du Corps du Christ», *Istina* 51 (2006), σ. 68. Ἡ ἔκφραση «établie localement», κατὰ τόπον, ἀναφέρεται στὶς περιφερειακὲς Ἐκκλησίες ἐνῶ τοπικὴ Ἐκκλησία, Église 'locale', ἀντιστοιχεῖ στὴν ἐπισκοπή. Νὰ σημειώσουμε ὅτι τὸ στοιχεῖο τῆς δικαιοδοσίας εἶναι πάντοτε συνδεδεμένο μὲ ἓνα γεωγραφικὸ χῶρο. Πρβλ. Vl. Phidas, «Le primat papal et la pentarchie patriarcale dans la tradition orthodoxe», στό: W. Kasper (ἐπιμ.), *Il ministero petrino, cattolici e ortodossi in dialogo*, Città Nuova, Roma 2004, σ. 88.

40. Βλ. Ἀγ. Κυπριανοῦ Καρθαγένης, *Ep.* 66, 8, 3 (CCSL 3B) "*episcopum in ecclesia esse et ecclesiam in episcopo et si qui cum episcopo non sit in ecclesia non esse*". Τὸ ἀξίωμα αὐτὸ εἶναι αὐτονόητο στοὺς μεταποστολικούς πατέρες, ὅπως στὸν ἅγιον Ἰγνάτιο Ἀντιοχείας ἢ τὸν ἅγιον Εἰρηναῖο Λυδῶνος.

διαιρέσεις αὐτοῦ τοῦ κόσμου ἡ Ἐκκλησία ἀντιπαραθέτει τὴν ὑπερφυσικὴ ἐν Θεῷ ἐνότητα, τὴν ὁποία ἐνσαρκώνει μὲ τὴν ὁργάνωσή της⁴¹.

Ὡς εὐχαριστιακὴ κοινότητα, ἡ Ἐκκλησία δὲν μπορεῖ νὰ γίνεῖ πραγματικότητα σὲ ἓνα ἀφηρημένο πλαίσιο ἀλλὰ πάντοτε σὲ ἓνα συγκεκριμένο τόπο⁴². Σύμφωνα μὲ τὸν L. Villemin: «Λέγοντας ὅτι ἡ Ἐκκλησία πραγματώνεται σὲ ἓνα μέρος δὲν σημαίνει ὅτι βρίσκει στὴν γεωγραφία τὴν συστατικὴ τῆς ἀρχή. Σημαίνει ὅτι ἡ ἐδαφικότητα μοιάζει νὰ εἶναι μία ὁργανωτικὴ ἀρχὴ ποὺ ἐπιτρέπει στὴν κοινωνικο-πολιτιστικὴ ἀρχὴ νὰ συνεισφέρει στὴν ἐκκλησιαστικότητα χωρὶς νὰ ἀντιτίθεται σὲ αὐτήν»⁴³. Ὅπως σημειώνει ὁ καθηγητὴς H. Legrand, «ἡ ἐδαφικότητα εἶναι ταυτόχρονα ἔνδειξη καὶ ἐγγύηση τῆς καθολικότητος»⁴⁴, ἀφοῦ ἡ Ἐκκλησία ἐνὸς τόπου δὲν ὑποκύπτει στὸν πειρασμὸ τῆς Βαβέλ, στὸ νὰ ἀναπαράγει δηλαδὴ ἐντὸς τῆς τὶς ἀνθρώπινες διαιρέσεις (πολιτικές, κοινωνικές, πολιτισμικές). Ἀντίθετα ὡς συνάθροισι, ὡς ἐκκλησία, συγκεντρώνει ἓνα λαὸ ἀποτελούμενο ἀπὸ ὅλες τὶς φυλές, τὶς γλώσσες, τὰ ἔθνη⁴⁵. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ ἐδαφικὴ ἀρχὴ ἐπιτρέπει τὴν ἐνότητα ἐν τῇ ποικιλίᾳ, διασφαλίζει δηλαδὴ τὴν καθολικότητα, ἀφοῦ κανεὶς δὲν ἀποκλείεται γιὰ κανένα λόγο ἀπὸ τὸ ἐκκλησιαστικὸ γεγονός, ἀρκεῖ νὰ βρίσκεται στὸν ἴδιο τόπο⁴⁶. Ὅπως τὸ λέγει καὶ ὁ μητροπολίτης Γρηγόριος Παπαθωμᾶς: «ὁ χώρος εἶναι πράγματι ἡ πῶς περιεκτικὴ κατηγορία τῆς καθημερινῆς ζωῆς»⁴⁷.

Στὴν ἐποχὴ μας, ὅπως τὴν περιγράψαμε, ἡ ἐδαφικότητα μοιάζει παρωχημένη καὶ εἶναι πράγματι συχνὰ *de facto* παραβιασμένη. Ἐὰν ὁ 20ὸς κανόνας τῆς Πενθέκτης Συνόδου ἀπαγορεύει τὴ δημόσια διδασκαλία

41. A. Schmemmann, «Église et organisation ecclésiale», ὁ.π., σ. 46.

42. Βλ. πάνω στὸ θέμα τὴ σημαντικὴ μελέτη τοῦ H. Legrand, «La réalisation de l'Église en un lieu», ὁ.π., σσ. 143-345.

43. L. Villemin, «Les provinces ecclésiastiques et la théologie de l'Église», στό: G. Routhier – L. Villemin (ἐπιμ.), *Nouveau apprentissages pour l'Église, Mélanges en l'honneur de Hervé Legrand*, ο.π., Cerf, Paris 2006, σ. 82.

44. H. Legrand, «La réalisation de l'Église en un lieu», ὁ.π., σ. 174.

45. Ὁ.π., σ. 173. Γιὰ ἀνάλυση τῆς σημασίας τοῦ συνδέσμου τόπου-Ἐκκλησίας βλ. τὶς σσ. 156-180. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ θὰ μπορούσαμε νὰ παραθέσουμε τὶς ἴδιες ἀκριβῶς ἀπόψεις πολλῶν ἀκόμη σημαντικῶν θεολόγων, ὀρθοδόξων καὶ ρωμαιοκαθολικῶν, ὅπως π.χ. τῶν Ἱω. Ζηζιούλα, E. Lanne, J. M. Tillard κ.ἄ.

46. Ὅπως τὸ υπογραμμίζει ὁ H. Legrand, «Inverser Babel: mission de l'Église», *Spiritus* 43 (1970), σ. 337: «μόνο ἡ ἐδαφικὴ ἀρχὴ ἐξαλείφει ἐξ ἀρχῆς κάθε ἀποκλειστικότητα».

47. Gr. Papathomas, «Au temps de la post-Ecclésialité», ὁ.π., σ. 76.

ἀπὸ ἐπίσκοπο σὲ ξένη ἐπισκοπή, στὸ ἴδιο πνεῦμα ποὺ ἀπαγορεύεται πολὺ αὐστηρὰ ἢ χειροτονία ἢ ἡ ἀνάμειξη στὰ ἐσωτερικὰ μιᾶς ἐπαρχίας ἀπὸ ἄλλον ἐπίσκοπο⁴⁸, εἶναι μᾶλλον ἀδύνατον νὰ ἀπαγορεύσεις σὲ ἕναν χριστιανὸ νὰ μὴν ἀκούσει τὴ διδασκαλία ἐνὸς ἄλλου ἐπισκόπου ἢ κληρικοῦ ἀπὸ τὸ ραδιόφωνο, τὴν τηλεόραση ἢ τὸ διαδίκτυο. Σὲ ἀντιστοιχία μὲ τὴν πλουραλιστικὴ καταναλωτικὴ κοινωνία μας, ὁ πιστὸς μπορεῖ νὰ διαλέξει τὸν κήρυκα ποὺ ταιριάζει στὰ πιστεύω του ἢ τὴν ἰδιοσυγκρασία του. Ἔτσι τὸ ἐκκλησιαστικῶς ἀνήκειν μοιάζει ρευστὸ καὶ ὑποκειμενικόν.

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω, αὐτὸ ποὺ διακυβεύεται εἶναι τὸ τί σημαίνει τοπικὴ Ἐκκλησία, ποιά τὰ συστατικά της στοιχεῖα. Τὸ θέμα ἔχει ἀπασχολήσει πολὺ τὴν ἐκκλησιολογία⁴⁹. Αὐτὸ ποὺ μοιάζει αὐτονόητο ἀλλὰ ἴσως λησμονεῖται εἶναι ὅτι, πέρα ἀπὸ τὰ ἀντικειμενικά «θεῖα στοιχεῖα» ποὺ συνιστοῦν τὴν Ἐκκλησία, δηλαδὴ τὴν πίστη, τὸν Λόγο τοῦ Θεοῦ, τὰ μυστήρια, τὴν ἱερωσύνη, ὑπάρχει πάντοτε καὶ τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο, τὰ συγκεκριμένα δηλαδὴ ὑποκείμενα, οἱ ἄνθρωποι, οἱ ἄνδρες καὶ οἱ γυναῖκες (καὶ τὰ παιδιά) ποὺ ἀπαρτίζουν τὴν κοινότητα, ἡ ὁποία σὲ κάποιον συγκεκριμένο τόπο καὶ χρόνο ἀποδέχεται αὐτὲς τὶς δωρεές τοῦ Θεοῦ⁵⁰. Τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο ἐπομένως ἀποτελεῖ ἐξ ἴσου μέρος συστατικὸ τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἐξ ἀποστάσεως ἢ ψηφιακά. Χρειάζεται ἡ σύναξη, ἡ αὐτοπρόσωπη μετοχή στὴν κοινότητα. Ἡ τελευταία πρέπει νὰ μπορεῖ νὰ συμπεριλαμβάνει ὅλους, μὲ τὶς διαφορὲς τους, ὥστε νὰ ἐκφράζει εὐχαριστιακά τὴν ὑπέρβαση κάθε φυσικῆς ἢ κοινωνικῆς διαφορᾶς ἐντὸς τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας⁵¹. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν πιστεύουμε ὅτι, ἐλλείψει κάποιας ἄλλης ἀρχῆς ποὺ νὰ διασφαλίζει τὴν καθολικότητα, τὴν ἐνότητα δηλαδὴ ἐν τῇ ποικιλίᾳ, ὁ τόπος παραμένει ἡ μόνη θεολογικῶς ἐπαρκὴς ἀρχὴ γιὰ τὴν ὁργάνωση τῆς Ἐκκλησίας.

48. Βλ. τοὺς κανόνες 35ο Ἀποστολικό, 13ο καὶ 22ο τῆς Ἀντιόχειας, 8ο τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, 3ο, 11ο καὶ 12ο τῆς Σαρδικῆς κ.ἄ.

49. Μία πολὺ καλὴ συζήτηση τοῦ θέματος (ἂν καὶ ὄχι πρόσφατη), μὲ ἐνδιαφέρουσα βιβλιογραφικὴ ἀναφορά, βλ. στὸ ἄρθρο τοῦ J. Komonchak, "The Local Church and the Church Catholic: The Contemporary Theological Problematic", ὅ.π.

50. J. Komonchak, "The Local Church and the Church Catholic", ὅ.π., σ. 447.

51. Βλ. τὴν ἐπισημάνση τῆς μὲ βάση τὸν Ἁγ. Μάξιμο τὸν Ὁμολογητὴ διάκρισης ἀνάμεσα σὲ διαφορὰ καὶ διαίρεση: J. Zizioulas, "Primacy and nationalism", *St Vladimir's Theological Quarterly* 57, 3-4 (2013), σ. 455.

Τί σημαίνει τοπική Έκκλησία;

Ἡ ἀπεμπόληση τῆς ἀρχῆς τῆς ἐδαφικότητας ἀκυρώνει τὴν ἔννοια τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁδηγεῖ ἀναπόφευκτα σὲ δύο λύσεις ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας. Γιὰ νὰ ἐκφρασθεῖ ἡ ἐνότητα εἴτε θὰ ἔχουμε συνύπαρξη αὐτοτελῶν κοινοτήτων, τὶς ὁποῖες συνδέει μὲ ἐλαστικὸ τρόπο ἡ κοινὴ πίστις, ὅπως συμβαίνει πολὺ σχηματικὰ στὸν προτεσταντικὸ χῶρο, εἴτε θὰ ἔχουμε τὴν προσχώρηση σὲ μία οὐνιβερσαλιστικὴ ἐκκλησιολογία, ὅπως αὐτὴ ποὺ δίνεται ἀπὸ τὴν εἰκόνα ποὺ παρουσιάζει (ἀκόμη καὶ σήμερα) ἡ ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία: μία παγκόσμια ὁργάνωση, μὲ τὸν πάπα στὸν ρόλο ἐνὸς οἰονεὶ παγκόσμιου ἐπισκόπου μιᾶς παγκόσμιας Ἐκκλησίας⁵². Τὸ πρόβλημα μὲ τὴν τελευταία εἶναι ὅτι δὲν μπορεῖ βέβαια νὰ συγκροτεῖται μέσῳ τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἀφοῦ εἶναι πρακτικὰ ἀδύνατον νὰ ἔχουμε μία παγκόσμια εὐχαριστία. Εἶναι ὅμως ἐν τέλει ἡ Εὐχαριστία ὁ *sine qua non* ὁρος γιὰ νὰ ἔχουμε Ἐκκλησία;

Ἡ λέξη Ἐκκλησία χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ ἐκφράσει πολλὲς πραγματικότητες καὶ ποικίλες ὁργανωτικὲς δομές. Ὡστόσο, σύμφωνα μὲ τὴ βιβλική, πατερικὴ καὶ κανονικὴ παράδοση, ὁ ὅρος Ἐκκλησία κυριολεκτεῖ ἀποκλειστικὰ στὴν ἐπισκοπὴ, στὴν κοινότητα δηλαδὴ αὐτὴ ποὺ σὲ κάποιον συγκεκριμένον τρόπο, μὲ ἐπικεφαλῆς ἕναν ἐπίσκοπο, συγκεντρώνει ὅλα τὰ ὑπόλοιπα χαρίσματα (ιερεῖς, διάκονοι, λαϊκοί) καὶ φανερώνει εὐχαριστιακὰ τὴν Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, ἥτοι τὴν μία ὁγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, καὶ συνεπῶς εἶναι μία πλήρης,

52. Παρ' ὅτι ἐπίσημα δὲν θεωρεῖται ὁ πάπας ἕνας παγκόσμιος ἐπίσκοπος, δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι αὐτὸ ποὺ φαίνεται (παγκόσμια Ἐκκλησία) ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴν ιδέα τῆς προτεραιότητος τῆς παγκόσμιας Ἐκκλησίας ἔναντι τῶν τοπικῶν ἐπισκοπῶν ἢ καὶ ἀπὸ τὸ συμπέρασμα ἐνὸς ρωμαιοκαθολικοῦ κανονολόγου (G. Bier, *Die Rechtsstellung des Diözesanbischofs. Nach dem Codex Iuris Canonici von 1983*, Echter, Würzburg 2001, σ. 376, τὸν ὁποῖο παραθέτει ὁ H. Legrand, «L'ecclésiologie eucharistique dans le dialogue actuel», σ. 369), ὅτι μὲ βάση τὸν Κώδικα τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας (1983) ὁ τοπικὸς ἐπίσκοπος περιγράφεται νομικὰ ὡσὰν νὰ εἶναι ἕνας ὑπάλληλος τοῦ πάπα! Πρέπει νὰ τονίσουμε ὅτι μία οὐνιβερσαλιστικὴ ἐκκλησιολογία μπορεῖ νὰ ἐντοπισθεῖ καὶ στὴν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία στὴν περίπτωσιν ποὺ ἡ κεντρικὴ διοίκηση μιᾶς Αὐτοκεφαλῆς Ἐκκλησίας/Πατριαρχείου παίρνει τὸν ρόλο τῆς Ρώμης. Περισσότερα γι' αὐτὸν τὸν κίνδυνον, ποὺ ἔχει ὀνομασθεῖ αὐτοκεφαλισμός (παραφθορὰ τῆς αὐτοκεφαλίας), βλ. A. Miltos, *Collégialité et Synodalité*, ὁ.π., σσ. 565-579.

καθολική Ἐκκλησία, χωρίς νὰ εἶναι ἀσφαλῶς ἡ ὅλη Ἐκκλησία⁵³. Ὅπως τονίζει ὁ ὀρθόδοξος κανονολόγος ἀρχιεπίσκοπος L'Huillier, εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸ ὅτι στοὺς ἱεροὺς κανόνες καὶ τὰ κανονικὰ τῆς πρώτης χιλιετίας ἡ ἐκκλησιακὴ ὄντοτητα ποὺ ὀνομάζεται Ἐκκλησία εἶναι ἡ ἐπισκοπή⁵⁴, σὲ ἀπόλυτη συμφωνία μὲ τὴν εὐχαριστιακὴ ἐκκλησιολογία. Ἔτσι σήμερα, τόσο μία Αὐτοκέφαλη, ὅπως ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ὅσο καὶ ἡ σύνολη, ἡ ἀνὰ τὴν οἰκουμένη, Ἐκκλησία, ὀνομάζονται τρόπον τινὰ καταχρηστικὰ Ἐκκλησίες, ἀφοῦ στὴν οὐσία πρόκειται γιὰ κοινωνίες τοπικῶν Ἐκκλησιῶν (δηλαδὴ ἐπισκοπῶν). Εἶναι ἐπίσης, σύμφωνα μὲ τὴν κανονικὴ παράδοση, ἐσφαλμένη ἡ χρῆση τοῦ ὅρου τοπικὴ Ἐκκλησία γιὰ μία Αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία⁵⁵, διότι ὅχι μόνο δημιουργεῖ λεκτικὴ σύγχυση ἀνάμεσα σὲ αὐτὴν καὶ τὴν ἐπισκοπὴ ἀλλὰ κυρίως διότι ἀνατρέπει τὴν καθολικότητα τῆς ἐπισκοπῆς ὑπὸ ἓναν ἐπίσκοπο ποὺ ἔχει τὴν εὐθύνη της

53. Βλ. J. Zizioulas «L'Église locale dans une perspective eucharistique», στὸ: *L'être ecclésial*, Labor et Fides, Genève 1981, σ. 192: «Dans une perspective eucharistique de l'Église, cela signifie que l'église locale, telle qu'elle a été définie plus haut, est la seule forme d'existence ecclésiale qu'on puisse proprement appeler Église».

54. "It is extremely important to point out that this is the manner of expression of all Orthodox canonical documents during the first nine centuries. Thus, for example, the Fathers of the Third Ecumenical Council do not speak of the episcopate of the Church of Cyprus but of 'the heads of the holy churches of Cyprus'. During the Middle Ages this precise terminology did not last, and we see a canonist like Balsamon speak of the 'Church of Iberia'. He uses a similar expression for Bulgaria and Cyprus. It would be very exaggerated to see in this semantic shift proof of a profound alteration of ecclesiology. It means, nevertheless, a certain tendency to regard the autocephalous entity as the essential structure of the universal Church, and the dioceses as simple administrative subdivisions. What is certain, in any case, is that the study of problems relating to autocephaly cannot be made independently without considering the idea of the local church. This structure is in fact the only one which has had and will have an unshaken existence, because it is linked to the episcopal nature of ecclesiastical organization. It is in terms of the local church and its structure that a great number of canonical stipulations reflecting the principles of Orthodox ecclesiology are laid down and understood. The ancient canonical documents which deal with means of coordination in the universal Church attack this question in strict connection with the question of the local church". P. L'Huillier, "Problems concerning autocephaly", *Greek Orthodox Theological Review* 24 2-3 (1979), σ. 169.

55. Ὁ πιδὸ ἀκριβῆς ὅρος εἶναι κατὰ τὸπον Ἐκκλησία, π.χ. καθ' Ἑλλάδα Ἐκκλησία. Στὴ διεθνῇ βιβλιογραφία ἡ φράση τοπικὴ Ἐκκλησία, *Local Church*, σημαίνει πάντοτε τὴν ἐπισκοπή.

αὐτοδικαίως (ἢ θεῖω δικαίῳ, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε λατινική ὀρολογία) καὶ ὅχι μὲ ἐξουσιοδότηση ἢ δυνάμει μιᾶς Συνόδου ἢ προκαθημένου⁵⁶.

Ἐὰν εἶναι ἡ θεία Εὐχαριστία ποὺ κάνει τὴν κοινότητα Ἐκκλησία, τότε θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι ἡ ἐνορία, ἐφ' ὅσον συγκεντρώνει σὲ εὐχαριστιακὴ σύναξη τοὺς πιστοὺς, μπορεῖ λοιπὸν νὰ ὀνομαστεῖ τοπικὴ Ἐκκλησία. Τὸ ζήτημα αὐτὸ εἶναι στὸ ἐπίκεντρο τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ σημεῖο ὁ Ἰωάννης Ζηζιούλας δι-
 ὀρθωσε ἢ βελτίωσε τὶς θέσεις τοῦ ὀρθόδοξου εἰσηγητῆ της π. Νικολάου Ἀφανάσιεφ⁵⁷. Ὁ Ἀφανάσιεφ στὴν ἀνάπτυξη τῆς εὐχαριστιακῆς θεώρησης ἐπικεντρώθηκε στὸ «ὅπου ἡ εὐχαριστία ἐκεῖ ἡ Ἐκκλησία» καὶ ὁ Ζηζιού-
 λας συμπληρώνοντας τόνισε ἰδιαίτερος τὸν ἐπισκοπικὸ βαθμὸ γιὰ τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας, πρᾶγμα ποὺ ἐκ τῶν ὑστέρων ὀδήγησε στὴν (εὐλογη ἴσως) κριτικὴ ὅτι οἱ ἀπόψεις του εἶναι ἐπισκοπομονιστικὲς καὶ ὑποβαθμίζουν τοὺς ἱερεῖς καὶ τὴ συνοδικότητα στὴν τοπικὴ Ἐκκλησία. Ἐπίσης, τὸ κανονιστικὸ μοντέλο τοῦ Ἰγνατίου, δηλαδὴ τῆς μιᾶς ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπο εὐχαριστίας, στὸ ὁποῖο βασίζεται ἡ θέση τοῦ Περγάμου, θεωρήθηκε ἱστορικῶς ἐξιδανικευμένο καὶ ὅτι ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴ μία εὐχαριστία (μὲ προεστῶτα τὸν ἐπίσκοπο) στὶς πολλὲς ἐνοριακὲς δὲν εἶναι ἀλλοίωση τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας. Στὸ πλαίσιο αὐτοῦ τοῦ κειμένου δὲν μπορούμε βεβαίως νὰ συζητήσουμε τὸ θέμα αὐτό⁵⁸. Ἀσφαλῶς ἡ τέλεση τῆς Εὐχαριστίας στὴν ἐνορία εἶναι ἡ πρώτη, ἡ πιό

56. Σύμφωνα μὲ τὸν Περγάμου Ἰωάννη Ζηζιούλα, αὐτὴ ἡ ταύτιση εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ προβλήματα τῆς αὐτοκεφαλίας: «Una tale incomprensione dell'autocefalia equivarrebbe all'errore, già commesso da molti, secondo il quale la Chiesa autocefala è la stessa cosa della "Chiesa locale" nel suo significato ecclesiologico, e cioè il nucleo della struttura ecclesiale. Sarebbe questa una grava distorsione dell'ecclesiologia ortodossa. Come abbiamo notato sopra, questo nucleo va ricercato nella comunità attorno al vescovo, la cui responsabilità nella Chiesa deriva dal fatto di essere il capo della comunità eucaristica e quindi l'immagine di Cristo. In tale veste ogni vescovo ha voce in capitolo sulle cose della Chiesa ipso jure e non in virtù o attraverso qualche autorità superiore, che sia il capo della Chiesa autocefala o un sinodo, ecc.» J. Zizioulas, «Ortodossia», *Enciclopedia del Novecento*, v. 5, Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma 1980, σ. 4.

57. Βλ. τὸν πρόλογο τοῦ Μητρ. Ἰω. Ζηζιούλα στὸ βιβλίο του: *Τὸ εἶναι ὡς κοινωνία*, μετάφρ. Ζ. Κομνηνός, ἐκδ. Ἰνδικτος, Ἀθήνα 2023 καὶ K. Ware, *Εἰς νῆψιν ψυχῆς*, ὅ.π., σσ. 155-156.

58. Σχετικὴ παρουσίαση τῶν κριτικῶν αὐτῶν καὶ συζήτησή τους κάνουμε στὸ βιβλίο μας: *Collégialité et Synodalité*, ὅ.π., σσ. 513-521.

«άπτῃ» καὶ ἐμπειρικὴ ἔκφραση μετοχῆς στὴν εὐχαριστιακὴ κοινότητα. Ὡστόσο ἡ ἐνοριακὴ κοινότητα δὲν μπορεῖ νὰ βρεῖ τὴ θέση της στὴν ἐκκλησιολογία εἰς βάρος τῆς ἐπισκοπῆς. Εἶναι προβληματικὸ νὰ κάνουμε λόγο γιὰ «ἐκκλησιολογία τῆς ἐνορίας» ἢ γιὰ κοινότητες ἐκτὸς πλαισίου μιᾶς τοπικῆς Ἐκκλησίας⁵⁹. Ἡ ἐνορία μπορεῖ νὰ ὀνομασθεῖ (ἴσως κάπως καταχρηστικά) εὐχαριστιακὴ κοινότητα, ἀλλὰ ἐπ’ οὐδενὶ ὅμως τοπικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ ἐνορία εἶναι μέρος μιᾶς τοπικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἑλλειψὴ ἐπισκόπου –κυρίως– τῆς στερεῖ τὴν καθολικότητα καὶ ὡς πρὸς τὴν ἴδια τὴν κοινότητα καὶ ὡς πρὸς τὴ σχέση της μὲ τὶς ἄλλες τοπικῆς Ἐκκλησίες⁶⁰.

Ἐπιλογικά

Ἐνα ἀρχαῖο χριστιανικὸ λατινικὸ ρητὸ λέγει: «ἓνας χριστιανός, κανέναν χριστιανός» – *“unus christianus, nulus christianus”*. Συνοψίζοντας τὰ ἀνωτέρω, θὰ λέγαμε ὅτι δὲν εἶμαι χριστιανὸς γενικῶς καὶ ἀορίστως, παρὰ μόνον ὡς μέλος μιᾶς συγκεκριμένης τοπικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία, ὅπως ὑπογραμμίσθηκε, πραγματώνεται σὲ ἓναν τόπο ὡς τοπικὴ Ἐκκλησία, δηλαδὴ ὡς ἐπισκοπὴ μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν εἰς τύπον Χριστοῦ ἐπίσκοπο, ποὺ διασφαλίζει τὴν ἐνότητα τόσο ἐσωτερικὰ στὴν ἐπισκοπὴ ὅσο καὶ ἐξωτερικὰ στὴ σχέση της μὲ τὶς ἄλλες ἐπισκοπές. Πιὸ πρακτικὰ βεβαίως, εἶμαι χριστιανὸς σημαίνει μετέχω στὴν ζωὴ τῆς ἐνορίας, ἡ ὁποία ὅμως ἔχει ἀναφορὰ σὲ ἓναν κανονικὸ ἐπίσκοπο, τὸν ὁποῖο – τοῦλάχιστον– ὀφείλω νὰ γνωρίζω. Ἔτσι βιώνω ὅτι ἀνήκω ὄχι μόνον στὴν ἐνοριακὴ μου κοινότητα ἀλλὰ καὶ στὴν εὐρύτερη εὐχαριστιακὴ κοινότητα τῆς ἐπισκοπῆς καὶ δι’ αὐτῆς στὴ μία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία.

Τί σημαίνει αὐτὸ τὸ ἀνήκειν σὲ μία ἐποχὴ ἄυλης πραγματικότητας καὶ ρευστότητας ποὺ φέρνουν τὰ τεχνολογικὰ μέσα; Ἡ Ἐκκλησία καλεῖται νὰ ἀπαντήσει σὲ τὶς νέες προκλήσεις τῆς τεχνολογίας ὄχι ἀπορριπτικὰ ἢ

59. Βλ. τὸ προαναφερθὲν ἄρθρο τοῦ π. Κυρίλλου Γοβορουν. Κοινότητες δὲν ὑπάρχουν χωρὶς τοπικὴ Ἐκκλησία.

60. Ἀνάμεσα σὲ πολλὰ ἄλλα μελετήματα τοῦ μακαριστοῦ καθηγητοῦ Μητρ. Ἰω. Ζηζιούλα ποὺ θὰ μπορούσαμε νὰ παραπέμψουμε βλ. «Ὁ ἐπίσκοπος στὴν θεολογικὴ διδασκαλία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας» στό: Ἔργα Α΄: Ἐκκλησιολογικὰ Μελετήματα, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 2016, σσ. 589-595.

φοβικά αλλά βασιζόμενη στην προφητική λειτουργία της θεολογίας της. Στην προοπτική αυτή, προσπαθήσαμε να αναδείξουμε τρία κριτήρια, τα όποια πρέπει να συνοδεύουν την πραγμάτωση της Έκκλησίας: την κοινωνία των προσώπων, την ενότητα *ad intra* και *ad extra* της τοπικής Έκκλησίας και την αρχή της έδαφικότητας. Τα δύο πρώτα στοιχεία, κοινωνία και ενότητα, ανήκουν στο είναι της Έκκλησίας και πρέπει να διαφυλαχθούν από τον πειρασμό της τεχνολογίας. Την έκφραση αυτών των στοιχείων διασφαλίζει και η γεωγραφική ή έδαφική αρχή στην οργάνωση και σύσταση της Έκκλησίας. Χωρίς αυτήν η Έκκλησία χάνει την καθολικότητά της, χάνει την είδοποιό της διαφορά απέναντι σε κάθε άλλη μορφή συλλογικότητας, να ενώνει δηλαδή τους πάντες στο όνομα του Χριστού.

Τα στοιχεία αυτά έχουν ως συνεκτικό δεσμό την ευχαριστιακή κοινότητα, όπως την ανέδειξε και όρισε η ευχαριστιακή εκκλησιολογία στην πιο άρτια έκδοχή της, αυτή του Περγάμου Ιωάννου Ζηζιούλα. Παρά τις επιμέρους κριτικές θεωρήσεις της, συμμεριζόμαστε απόλυτα την κρίση του, γνωστού για τις συνετές και μετριοπαθείς απόψεις του, μακαριστού επίσης μητροπολίτου Διοκλείας Καλλίστου Γουέαρ ότι η ευχαριστιακή εκκλησιολογία (των Άφανάσιου και κυρίως Ζηζιούλα) παραμένει το πλήρως έγκυρο και κυρίαρχο «μοντέλο» της ορθόδοξης εκκλησιολογίας⁶¹. Ενώπιον των προκλήσεων της τεχνολογίας, διασφαλίζοντας κυρίως το γεγονός της Ευχαριστίας σε όλες τις εκκλησιολογικές διαστάσεις του, η Έκκλησία διασφαλίζει την ουσία και την ταυτότητα και την πραγματωσή της, όπως μάς τὸ ἔφησε ὡς παρακαταθήκη ὁ μακαριστὸς διδάσκαλος Μητροπολίτης Περγάμου:

Ἀνατρέχοντας στὸ παρελθόν, μὲ τὸ βλέμμα πλέον στραμμένο στὸ μέλλον ποὺ φέρνει μαζί του ὁ αἰώνας μας, παραμένω ἀμετανόητος γιὰ ἕνα πρᾶγμα στὴν θεολογική μου διαδρομή: τὴν ευχαριστιακή προσέγγιση τῆς θεολογίας. Ἡ προσέγγιση αὐτὴ παραμένει γιὰ μένα καὶ ὁ μόνος δρόμος ποὺ ἔχει μπροστά της ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία ἀντικρύζοντας τὶς προκλήσεις τοῦ αἰώνα μας. Ἀπὸ τὴν προσέγγιση αὐτὴ μπορεῖ ὄχι μόνο νὰ ἐπιβιώσει ἀλλὰ καὶ νὰ διαλεχθεῖ ἡ Ὁρθόδοξία δημιουργικὰ μὲ τὶς κοινωνικὲς, ἀκόμα καὶ τὶς φυσικὲς, ἐπιστῆμες τοῦ αἰώνα μας, νὰ ἀσκήσει κριτικὴ σοβαρὴ στὰ ἀρνητικὰ γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν Δημιουργία τοῦ Θεοῦ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ μας, καὶ νὰ συμβάλει –ὅσο τὸ

61. K. Ware, “*Sobornost and eucharistic ecclesiology*”, ὁ.π., σ. 232.

ἐπιτρέπουν οἱ περιορισμοὶ καὶ οἱ ἀντινομίες τῆς ἱστορίας– στὴ δημιουργία ἐνὸς πιὸ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ. Ἡ εὐχαριστιακὴ προσέγγιση δὲν εἶναι μονομέρεια. Τίποτε δὲν εἶναι πιὸ «καθολικό» ἀπὸ τὴν Θεία Εὐχαριστία. Ἐκεῖ καταλήγουν καὶ καταξιώνονται τὰ πάντα: Βάπτισμα, Μετάνοια (=ἄσκησις), τέχνη καὶ ὅ,τι ἄλλο περιλαμβάνει ἡ ὑπαρξὴ καὶ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς κτίσεως. Ἀρκεῖ νὰ ἀνοίξουμε οἱ θεολόγοι καλὰ τὰ μάτια μας, καὶ ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ προκαταλήψεις καὶ προσωπικὲς ἀντιδικίες, νὰ κοιτάξουμε στὸ βάθος καὶ τὸ εὖρος αὐτοῦ τοῦ Μυστηρίου τῶν Μυστηρίων. Ἐκεῖ θὰ βροῦμε ὅλη τὴν θεολογία μας, ὅχι ἀπλῶς στὸν νοῦ καὶ τὴν διάνοιά μας, ἀλλὰ στὴν ἐμπειρία μας, μίαν ἐμπειρία ποὺ δὲν θὰ εἶναι ἀτομικὴ ὑπόθεση (ὅπως συμβαίνει μὲ ἄλλες ἐμπειρικὲς θεολογίες), ἀλλὰ κοινωνία ψυχῶν καὶ σωμάτων, μετοχὴ τοῦ Θεοῦ καὶ ὅλης τῆς κτίσεως⁶².

SUMMARY

The Realisation of the Church in the Age of Dematerialised Reality

By Archim. Amphilochios Miltos

PhD in History Université de Paris-Sorbonne (Paris IV),

PhD in Theology, Institut catholique de Paris

The new ways of expressing religiosity that technology offers today invite us to reflect on the meaning of being a Christian, that is a member of the Church. This question presupposes a clarification of how and where the Church becomes a reality. The present essay endeavors to deal with these issues, following the ecclesiological model of the so-called “eucharistic ecclesiology” (which still dominates in orthodox ecclesiology), which rightly presupposes locality as the principle of realization of the Church. This ecclesiology is considered as a guide to distinguish the criteria that ensure the realization of the Church, within the framework of

62. Μητρ. Περγάμου Ἰω. Ζηζιούλας, «Ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία καὶ οἱ προκλήσεις τοῦ 21ου αἰῶνα», στό: *Πρόσωπο, Εὐχαριστία καὶ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ σὲ ὀρθόδοξη καὶ οἰκουμενικὴ προοπτική*, Σύναξις Εὐχαριστίας πρὸς τιμὴν τοῦ Μητροπολίτη Περγάμου Ἰωάννη Δ. Ζηζιούλα, Ἀκαδημία Θεολογικῶν Σπουδῶν Βόλου, Ἐκδοτικὴ Δημητριάδος, Βόλος 2016, σ. 336.

the immaterial or digital reality that technology brings. Specifically, these criteria are two fundamental concepts or characteristics of the Church, namely communion and unity, as well as territoriality or locality, that is the principle in the organization of the Church. This reflection clarifies the concept of the local Church and illuminates the challenges that technology poses to ecclesiology today.